LAUSUNTO EDUSKUNNAN VEROJAOSTOLLE

Mikael Fogelholm
Ravitsemustieteen professori, Helsingin yliopisto
mikael.fogelholm@helsinki.fi

Ruokavalio on yksi tärkeimmistä väestön terveyteen vaikuttavista elintavoista. Terveyden lisäksi väestön ruokatottumuksilla on laajat ympäristövaikutukset. Eniten on tutkittu ruokavalion hiilijalanjälkeä, jonka suuruuteen vaikuttaa erityisesti eläintuotteiden ja varsinkin naudanlihan käyttömäärä. Ruokavalion terveellisyys ja vähäinen ympäristövaikutus ovat yhdessä saavutettavissa kasvispainotteisella, monipuolisella ruokavaliolla.

Väestön ruokatottumuksia on Suomessa pyritty ohjaamaan terveellisemmiksi jo noin sadan vuoden ajan. Alun perin tavoitteena oli puutosten ehkäisy ja ruokavalion monipuolistaminen. Nykyisin tärkeimmät tavoitteet kansanterveyden kannalta ovat suolan, sokerin ja lihan käytön vähentäminen, kuidun saannin lisääminen sekä rasvan laadun muuttaminen pehmeämmäksi (enemmän tyydyttymätöntä rasvaa suhteessa tyydyttyneeseen rasvaan).

Tieto ja valistus vaikuttavat yleensä eniten niihin, joita asia (ruokavalio ja terveys) jo valmiiksi kiinnostaa, eikä se siis saavuta niitä, joilla tarve muutokseen on suurin. Niinpä pelkkään valistukseen (informaatio-ohjaukseen) perustuva väestötason ohjaus on tehotonta ja se myös suurentaa väestöryhmien välisiä terveyseroja.

Nykyaikaisessa terveyden edistämisessä kiinnitetään ns. sosiaaliekologisen mallin mukaisesti erityisesti huomiota ihmisten fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöön. Ruoankäytön ohjauksessa voidaan siten puhua ruokaympäristöön vaikuttamisesta. Helsingin yliopisto (ravitsemustiede, kansantalous) on ollut yhdessä Tampereen yliopiston (markkinointi, biostatistiikka) toteuttamassa Valtioneuvoston rahoittamaa hanketta, jossa kuvattiin nykyinen suomalainen ruokaympäristö ja etsittiin haastattelujen ja laajojen tieteellisten kirjallisuuskatsausten avulla näyttöä eri ohjauskeinojen vaikutuksista. Loppuraportti on julkaistu elokuussa 2019.

Taloudellisista ohjauskeinoista runsaasti kiinnostusta viime vuosina on herättänyt sokeroitujen virvoitusjuomien haittavero. Vaikuttaakseen veron pitää olla riittävän suuri. Verotettavalle tuotteelle on myös löydyttävä luonnollinen korvaava tuote, jota ei veroteta. Sokeroitujen virvoitusjuomien kulutus ei laske, jos samanaikaisesti verotetaan myös sokeroimattomia juomia. Korvaavan tuotteen on myöskin oltava realistinen siirtymä. Jos punaisen lihan kulutusta halutaan vähentää verotuksella, on järkevää jättää siipikarja verottamatta ja tehdä näiden kahden tuotteen välille aikaisempaa selkeämpi hintaero. Vaikka monet tekijät puoltaisivat siirtymistä punaisesta lihasta kasviproteiinivalmisteisiin, on tämä siirtymä monelle lihan ystävälle niin suuri, että se jäisi toteuttamatta, vaikka näiden välille tehtäisiin isokin hintaero.

Muiden ohjauskeinojen vaikuttavuudesta ei saatu kovin mairittelevia tuloksia. Parhaan vaikutuksen saamiseksi onkin eri keinoja yhdisteltävä. Esimerkiksi Suomessa kouluruokailun menestyksen takana on standardeja ja säädöksiä (normatiivinen ohjaus), joukkotiedotusta (informaatio-ohjaus: ruokailusuositukset eri kouluasteille) sekä taloudellisia instrumentteja (resurssiohjaus: esim. koulumaitotuki).

Yksittäisistä ohjauskeinoista vaikuttavimpia ovat erilaiset säädökset ja standardit. Suomessa on annettu useita ravitsemukseen liittyviä kansallisia säädöksiä, määräyksiä ja suosituksia, muun muassa säädökset varhaiskasvatuksen ja koulujen ruokailusta sekä viimeksi kansainvälisestikin ainutlaatuinen varhaisravitsemuksen ruokailusuositus.

Myös erilaiset ravintosisältömerkinnät ovat kohtuullisen hyvä ohjauskeino. Suomessa ravintosisältömerkintöjen yhtenäistä visuaalisempaa esitystapaa tulisikin kehittää asiantuntijaryhmässä. Tavoitteena tulisi olla yhtenäinen kaikkiin tuotteisiin soveltuva ravintosisältöjen esitystapa, joka tukisi sekä terveyden että ympäristön kannalta kestäviä valintoja erityisesti matalammin koulutettujen ryhmässä. Suomessa on jo käytössä Sydänmerkki, jonka käyttöoikeudelle on olemassa tarkat ravitsemuskriteerit. Se

voidaan kuitenkin myöntää vain murto-osalle tuotteita, jolloin suurin osa tuotteista ei sisällä symbolista informaatiota ravintosisällöstä.

Ruonkäytön ohjauskeinojen vaikutuksia pitäisi pystyä seuraamaan nopeasti ja tarkasti. Vaikutukset eri väestöryhmiin on tärkeä erotella. Erilaisten ohjauskeinojen merkitystä koko ruokavalion tasolla on myös tutkittava, jotta esimerkiksi tunnistetaan mahdollisesti epätoivottavia vaikutuksia. Ruokapolitiikan ja ohjaustoimintojen seuraaminen kotitalouksien ruokaostoksista kauppojen asiakasetukorttien avulla on mielenkiintoinen uusi mahdollisuus. Teoriassa kahden valtakauppaketjun ostoksien seurannalla katettaisiin lähes kaikki suomalaiset. Asiakasetukorttiaineistoa voidaan käyttää jopa viikkotason muutosten kuvaamisessa. Olemme tutkimuksissamme perehtyneet asiakasetukortin käyttöön liki 50 000 ihmisen aineiston avulla. Tulokset ovat lupaavia. Haasteena tiedon laajemmalle käytölle ovat mm. lupakäytänteet. Asiakasetukorttien käyttöä ruoankäytön seuraamisessa tutkitaan myös mm. Tanskassa ja Isossa-Britanniassa.

Lisää tietoa ruoankäytön ohjauskeinoista:
Maijaliisa Erkkola, Mikael Fogelholm, Hanna Konttinen, Jani-Petri Laamanen, Emmi Mäenpää, Jaakko Nevalainen, Harri Nikula, Jukka Pirttilä, Liisa Uusitalo, Hannu Saarijärvi: Ruokaympäristön osatekijät ja ohjauskeinot. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:51, ISSN 2342-6799, ISBN PDF 978-952-287-777-2